

Елена Крейчова

Философски факултет, Масариков университет, Бърно, Чехия
ORCID ID: 0000-0001-5458-5305
ekrejcova@phil.muni.cz

Надежда Сталянова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“
ORCID ID: 0000-0002-8271-0078
nadezhda_stalyanova@slav.uni-sofia.bg

Адекватност и еквивалентност в два славянски превода на романа „Времеубежище“ на Георги Господинов

Elena Krejcová
Faculty of Arts, Masaryk University, Brno, Czechia

Nadezhda Stalyanova
Sofia University „St. Kliment Ochridski“

Adequacy and Equivalence in Two Slavic Translations of the Novel “Time Shelter” by Georgi Gospodinov

Abstract

The article is devoted to the study of the peculiarities of the translation of realia as a means of expressing a specific regional or national identity of a contemporary work of art in the light of the requirement for equivalence and adequacy of a translation of an artistic text. The research presents the concept of adequacy, lexical, semantic, and functional equivalence of the translation with an emphasis on the case of realia, which should be understood and become acceptable in a different culture. The article examines several examples from the translation of the novel “Time Shelter” by Georgy Gospodinov into Czech and Polish. The analysis outlines the various transformations and strategies adopted by the translators in their target language.

Keywords: adequacy, equivalence, literary translation, realia, Czech language, Polish language

Преводът е феномен, който отдавна е част от човешката цивилизация и култура и оказва значително влияние върху тях. Той е посредник в межкултурната комуникация, поддържа езиковата и културна разнородност, която е все по-ценна, а преводачът е този, който създава симбиоза между изходната и целевата култура (Mohanty 1994). Преводът е специфична трансформация на словесно произведение от един език в словесно произведение на друг език, изразено със съответните езикови средства по такъв начин, че да се запази съдържателната, естетическата и стилистичната стойност на оригинала, т.е. неговата функционалност (Man 1977: 52). При превод текстът на оригинала може да бъде смятан за своеобразен инвариант, към който можем да създадем безкраен брой вариантни решения при превод. Разликите (вариантността) между отделните преводи на дадено произведение се влияят от различни обективни и субективни фактори като например: мястото и времето на създаване на превода, неговия обем, неговата прагматична насоченост (т.е. преди всичко усилието да се въздейства върху читателя) или индивидуално избраната преводаческа стратегия/подход.

Говорейки за превода, конкретно за изискванията към неговите качества, много често се среща с понятията еквивалентност и адекватност, дискутирани в редица теоретични изследвания в транслатологичната литература, като понякога те се използват като синоними. Р. Якобсон посочва, че при междуетиковия превод обикновено няма пълна еквивалентност между кодовите единици, докато съобщенията могат да служат като адекватни интерпретации на чужди кодови единици или цели съобщения (Jakobson 1959: 233). Търсенето на еквивалентност при превод отразява усилията на преводача за максимално близък и точен превод на изходния текст чрез средствата на целевия език. Обикновено се търсят преводни еквиваленти на лексикални единици и техни стилистични маркери. Говорим за ясни еквиваленти в случаите, когато може да превеждаме със съществуващ речников еквивалент. Но когато преводачът може да избира от цяла редица възможни еквиваленти за дадената езикова единица, тогава трябва да се вземе предвид и контекстовата обвързаност и преводачът трябва да направи правилна преценка относно най-подходящия еквивалент¹ (Žváček 1995: 23). Понятието еквивалентност при превод може да бъде съотнесено както към сравнението на граматичните езикови средства на изходния език и езика цел, така и може да бъде търсено на семантично ниво. Също така може да се търси стилистична еквивалентност при запазване на стилистичните и експресивните особености на текста на оригинала.

¹ Д. Жвачек класифицира типовете еквивалентност по следния начин: формална еквивалентност (т. е. дословно съвпадение, еквивалентност), смислова (семантична) еквивалентност и стилистична еквивалентност, която е необходима не само при превод на художествен текст, но и напр. при превод на научна литература и т.н. (Žváček 1998: 10).

Прагматичната еквивалентност на превода е насочена към постигането на еднакво въздействие както върху читателя на оригинала, така и на превода. Функционалната еквивалентност се състои във функционалното съответствие на езиковите средства на оригинала и превода, което позволява предаването на непроменена информация към читателя на превода (Hrdlička 2003: 19). При търсенето на функционална еквивалентност на превода преводачът трябва да запази не формалните черти на текста, а неговата семантична и естетическа стойност, именно средствата, които могат да предадат тези стойности на читателя (Levý 1983: 88).

К. Терзийска възприема понятията адекватен и еквивалентен превод като синоними и според нея адекватният (еквивалентен) превод „предава съдържанието на даден текст максимално точно на семантично ниво, като се спазват нормите на езика, на който се превежда. За да се постигне тази адекватност, се използват различни видове преводни трансформации, като посоката на трансформациите е от оригиналния език към всеки преводен“ (Терзийска 2010: 1). Ю. Найда обвързва семантиката и прагматиката в процеса на превод, като подчертава, че една дума придобива значение чрез своя контекст и може да съдържа различни смислови нюанси според културата (Nida 1964). По този начин той въвежда понятия не само за формална, но и за функционална еквивалентност на превода, които представляват важни изходни точки при анализа и критиката на превода.

Целта на превода и на преводача е т. нар. функционално еквивалентен превод. Основният принцип за постигането му е т. нар. функционален принцип, при който според Д. Книтлова не е важно дали използваме едни и същи или различни езикови средства, а дали те изпълняват една и съща функция (Knittlová 2010: 7). За да постигнем тази цел, ние използваме т.нар. преводни трансформации (Gromová, Hrdlička, Vilímek 2007: 131). Е. Вислоужилова дефинира преводната трансформация като преводаческа операция, при която превежданата единица от изходния език се променя в езика цел във формално друга единица като вариант, но запазвайки общия инвариант по отношение на съдържанието (Vysloužilová 2002: 12). Преводните трансформации според И. Ликоманова могат да бъдат облигаторни и факултативни, като първите трансформации са тези, които преводачът е принуден да извърши по различни граматични, лексикални или стилистични причини, а вторите са въпрос на предпочитание (Ликоманова 2006). Можем да заключим, че адекватен и функционално еквивалентен е този превод, който има същата цел и изпълнява същата роля при осъществяването на тази цел като текста на оригинала. Широко дискутирана в транслатологията е и степента на адекватност на текста в езика цел по отношение на оригиналния текст, като тя се смята за основен показател за качеството на превода. Адекватният превод няма за цел да намери идеални еквиваленти, а да се доближи оптимално до оригиналния текст и по този начин постига функционална еквивалентност (Hrdlička

2003: 20). Възможността за постигане на това при превод е предмет на много дискусии и е тясно свързана с проблема за степента на преводимост на даден текст. Левицки отбелязва, че еквивалентният превод „не изисква еквивалентност между езиковите изрази, използвани в оригинала и в превода. Крайната цел на еквивалентността на превода е да се гарантира, че той получава за своята аудитория комуникативна стойност, аналогична на комуникативната стойност, която оригиналът има за своята аудитория“ (Lewicki 2017: 138 – 139).

Целта на настоящото изследване е анализ на преводите на романа „Времеубежище“ на Георги Господинов на два славянски езика – чешки² и полски³, както и сравнение на специфичните преводачески стратегии за постигане на функционално еквивалентен превод с акцент върху реалиите в текста на романа. Насочваме се към това произведение, тъй като то в голяма степен интерпретира и рефлектира обществено-политическия и социален живот на различни епохи с използване на значителен брой реалии от българския исторически и общокултурен контекст.

Реалиите са думи и комбинации от думи, обозначаващи обекти и понятия, специфични за начина на живот, културата и социално-историческото развитие на дадена нация и по този начин напълно неприсъщи за друга, тъй като изразяват локални и исторически специфики, които може да нямат точен еквивалент на друг език (Florin 1993) и изискват специален подход при превод (Влахов, Флорин 1980: 47). Реалиите са специфични елементи на дадена култура, които не се срещат в друга култура. Те могат да бъдат различни предмети, обекти, явления и институции в определена културна и езикова област, които съществуват в практическия опит на хората, които говорят определен език (Hrdlička 1990: 14 – 18). Аналогична дефиниция на реалиите дава и Й. Хендрих, който посочва, че реалиите включват понятия от географията на дадена езикова област, нейното историческо развитие, нейните икономически, политически, социални специфики, нейната литература, изкуство, наука и технологии, както и други области, които съставляват културата на съответната държава или нация. Следователно те съдържат факти, характеризиращи съответния езиков ареал в нашето съвремие, отчитайки неговото минало и съвременните тенденции на развитието му (Hendrich 1986: 115).

Думите, отразяващи конкретни обекти, специфични предмети и явления от определена култура, създават специфични трудности при превода, тъй като те не са преносими в друг език или култура. Реалиите⁴ (или т. нар. *безеквивалентна лексика*) имат национално-културна маркираност, те

² Gospodinov, Georgi. *Časokryt*. Překlad David Bernstein. Praha: Argo, 2024.

³ Gospodinow, Georgi. *Schron przeciwczasowy*. Przełożyła Magdalena Pytlak. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2023.

⁴ Използва се и понятието „думи с национална обогрeнoст“. Понятието „национална обогрeнoст“ е формулирано от С. Влахов и С. Флорин (Влахов, Флорин 1990: 86 – 87).

представляват част от лексиката, която има ясно изразени национално-културни асоциации. Преводачът при превода на реалии трябва да се справя не само с езикови проблеми, но и с литературни, исторически, геополитически, естетически, идеологически, етични и т.н., тъй като произведението влиза в процеса на превод като част от специфична чужда социокултурна среда (Hrdlička 2003: 8). В повечето случаи те представляват трудност за преводача поради необходимостта от комплексно възпроизвеждане на референтния им план и на стоящия зад тях културен контекст. Еквивалентността при превода на реалии е относително понятие и не може да се разбира като идентичност, от много гледни точки еквивалентността винаги е относителна и се влияе от няколко аспекта едновременно (напр. социално-историческата среда, в която се извършва преводът) (Steiner, Yallop 2001: 135).

За целите на настоящото изследване ще разгледаме само няколко типа реалии и техния превод, като е необходимо да уточним, че корпусът от реалии в ексцерпирания езиков материал е значителен.

Най-често срещаните преводачески лексикални трансформации са добавянията на допълнителни лексеми с поясняваща функция. Те „представляват добавяне на езиков елемент в преводния текст и ги наблюдаваме винаги, когато в него откриваме допълнителни спрямо оригинала лексикални или други структурни елементи, които не присъстват в авторския текст. Добавката на елемент е мотивирана от различни причини в превода и се налага заради запазването на семантичната еквивалентност между оригиналния и преводния текст. В семантичен план те не водят до промяна в смисъла и до корекция. Най-често са свързани с въвеждане на смислов нюанс“ (Ликоманова 2006: 134), на поясняване или допълване на информация, която не е ясна на читателя в езика цел. Добавяния, допълнителни обяснения, уточняване на контекста от страна на преводача намираме в много семантични групи реалии⁵, напр. топоними: *През 50-те баща ми влезе в Белене, започна К., и никога не излезе същият* (с. 198), като в чешкия превод е добавено пояснение „трудов лагер“: *V padesátých letech zavřeli můjho tátu do pracovního tábora v Belene, začne K., a když ho pustili, už to nebyl on...* (s. 140). В превода на полски език обаче подобно уточнение няма: *W latach pięćdziesiątych mój ojciec został osadzony na wyspie Belene, zaczął K., i od tamtej pory już nigdy nie był taki sam...* (s. 185). Буквалният превод е: беше осъден на остров Белене, от което може да се заключи, че Белене е някакъв конвенционален затвор или просто остров. Това е пример за непостигане на семантичен еквивалент, защото преводният текст не предава вложената семантика от оригинала.

Срещаме тази трансформация и при превода на различни учреждения, фирми, институции: ... *поръчваме втора шопска салата, това изконно българско изобретение на „Балкантурист“* (с. 200), като в чешкия превод

⁵ Различни класификации по семантични групи правят напр. А. Реформатски, В. Дяков, И. Леви, С. Влахов и С. Флорин.

отново имаме добавяне, конкретизиращо непознатата информация за чуждестранния читател – „туристическа агенция“ ... *objednal ještě po jednom šopském salátu, tom pradávnm bulharském vynálezu cestovní kanceláře Balkanturist...* (s. 141). Подобно е решението и на преводачката на полски език: ... *zamówiliśmy kolejną sałatkę szopską, ten prazwdziwy wynalazek organizacji turystycznej Balkanturist z końca lat sześćdziesiątych* (s. 187). По същия начин постъпва преводачът и когато названията на институции фигурират в текста на оригинала като абривиатури, напр. *Отиваме в НДК, каза той...* (с. 242) с добавяне на „българския дворец на културата“ в преводния текст: *Půjdeme do NDK, bulharského paláce kultury, řekl Demby* (s. 171). В полския превод абривиатурата НДК е пропусната, а е предложен семантичен еквивалент, активно функциониращ в полския език – „дворец на културата“, какъвто има в много полски градове: *Idziemy do Pałacu Kultury, powiedział* (с. 228).

Аналогично постъпва преводачът на чешки и когато реалия е заглавието на някакво литературно произведение: *Вдясно, досами стадиона, имаше малка хвърката конница като извадена от „Записки по българските въстания“* (с. 221) с допълване в превода на чешки на „книгата на Захари Стоянов“: *Napravo, u samého stadionu, stála malá jízdní družina, jako z knihy Zachariho Stojanova Zápisky o bulharských povstáních* (s. 156). Въпреки че и полският превод въвежда името на автора: *Po prawej, tuż obok stadionu, stała skrzydlata kawaleria niczym wyjęta z Zapisków z powstań bulgarskich Zacharego Stojanowa* (s. 208), тук, за разлика от чешкия текст, няма добавено пояснение, че става въпрос за книга на български писател, най-вероятно защото тя е преведена на полски и се очаква да бъде позната на читателя.

Същата преводаческа стратегия се използва и при превод на традиции и обичаи, като се обясняват контекста и конотацията на определени ритуали и действия, напр. *А майка му взела една купа с вода и я плюснала по стълбите, никога преди не го правила* (с. 41) е преведено с пояснението „за късмет“: *A maminka mi pro štěstí vylila pod nohy džbán vody, což předtím nikdy neudělala* (s. 32). Полският превод предлага две допълващи пояснения: „според стария обичай“ и „за късмет“: *A matka wzięła miszkę z wodą i – zgodnie ze starym obyczajem – wylała przed nim na schodach, na szczęście, choć nigdzie wcześniej tego nie robiła* (s. 37).

Реалиите могат да бъдат свързани с конкретен исторически контекст, който може да не е познат на читателите на целевия език. Преводачът трябва да предостави достатъчно информация, за да направи текста разбираем. Затова добавянето като лексикална трансформация се среща често и при историческите реалии, отразяващи или свързани с конкретни исторически събития: *Черешовото топче така и не гръмна, то и някога гръмеше трудно...* (с. 228) с превод с допълнително обяснение „символ на Априлското въстание“, като самото Априлско въстание е обяснено в бележка под линия по-рано в книгата: *Takže dělo z třešňového dřeva, symbol*

Dubnového povstání, nevystřelilo, to i tehdy mělo co dělat, aby vystřelilo... (s. 161). В полския превод обаче не е въведена никаква поясняваща информация – нито лексикална трансформация, нито бележка под линия. В този вид реалията остава непозната и неразбираема за реципиента: *Armata z czereśniowego drzewa nie wystrzeliła, już dawniej z trudem strzelała* (s. 214).

Аналогичен е и следващият пример, в който допълванията се срещат дори на две места в едно изречение: *Видях само, че в „бъдещи събития“ е заложено Обесването на Васил Левски и Баташкото клане* (с. 252), в чешкия превод с добавено „революционния герой“ и разширеното и трансформирано по отношение на структурата „клането на българи в община Батак“: *Všiml jsem si, že v sekci „plánované akce“ je také oběšení revolučního hrdiny Vasilu Levského a masakr Bulharů v obci Batak* (s. 179). Полският превод предлага вариант без никаква допълнителна информация – нито допълваща, нито в бележка под линия: *Widziałem tylko, że w „przyszłych wydarzeniach” przewidziano powieszenie Wasyla Lewskiego oraz rzeź w Bataku* (s. 237). Много малко вероятно е реципиентът на превода да е запознат с историческата личност и събитието, както и за ключовото им място в изграждането на чувството за национална гордост на българите. Липсата на допълваща информация пряко се отразява на функционалността на преведения текст.

Невинаги обаче реалиите могат да бъдат изяснени на читателя само чрез лексикално допълване в самия текст, понякога преводачът прибегва до използването на обяснения (най-често на реалии – исторически събития) в бележка под линия. Въвеждането на бележки под линия е проява на субективна преценка в резултат на езиковите и културни познания на преводача и/или редактора (Ненкова 2023). Д. Карапеткова подчертава, че често срещана дилема в работата на преводача е доколко той има правото да разяснява допълнително написаното от автора, ако прецени, че то не е напълно прозрачно, и допълва, че бележките под линия са помощен инструмент, който признава нуждата от доизясняване (Карапеткова 2016: 57, 58). Тук ще посочим напр. *Сервис „Никифорова кратуна“*, извика Демби от другия ъгъл (с. 234), преведено без допълване в текста – *Servis „Nikeforova palice“*, *zavolał na mě Demby z druhého kouta* (s. 165), но е добавена бележка под линия „Византийският император Никифор I е убит в битка през 811 г. от българския хан Крум, за когото се твърди, че е имал позлатена чаша, направен от черепа му“. Полската преводачка обаче не въвежда никаква допълнителна информация, а предлага следния вариант: *Serwis Niceferowa Głowa, zawolał Dembi z drugiego kąta pokoju* (s. 220), буквално „сервис Никифорова глава“. В този вид, без да предостави каквото и да е пояснение относно историческата личност, събитие или легенда, се губи конотацията, която е съществена за декодиране на посланието и стилистичната маркираност на текста в конкретния откъс. Наименованието на сервиса е част от пъзела, изграждащ образа на носталгичния псевдопатриотизъм, и е ключов мотив за българската народопсихология, експлоатиран многократно и всестранно

в българската културна среда. Абсолютната липса на информация за него в контекста на избора откъс придава своеобразна плоскост на внушението, което всъщност в оригинала е многопластово и разностранно. Това е пример за липса както на постигането на еквивалентност, така и адекватност на изследвания преводен фрагмент.

Субституцията е другата лексикална преводаческа трансформация, която се използва най-често при превода на реалии. При субституцията елемент (дума, словосъчетание) от езика на оригинала бива заменен в превода с елемент от домашната култура и език, който не представлява негов речников еквивалент, като тези трансформации се срещат често при историческите и социокултурните реалии (Levý 1983: 114). Това е т. нар. приблизителен превод (Влахов, Флорин 1980: 90 – 92), който е един от честите преводачески трансформации. В текста на романа „Времеубежище“ срещаме много реалии, изразени с турцизми или архаизми и остарели думи, които нямат точен преводен еквивалент и не могат да бъдат преведени със заемка от чужд език в чешки или полски. В тези случаи се използва именно субституцията като преводаческо решение: на чешки „*потури с гайтани*“ са преведени като „широки турски панталони“, „*сукман*“ – като „пола с корсаж“ (с използването на чешка лексема), „*везана*“ риза – като „бродирана“ риза, „*пендари*“ – като „парички“. Интересно е, че думата „*калпак*“ само е транскрибирана и остава под въпрос до каква степен е известна на чешкия читател, който не е запознат с балканските реалии; за обикновения читател тази дума е неясна: *Вицепремиерът на една югоизточна държава също надяна потури с гайтани, червен пояс и сложи рунтав калпак, кой знае защо украсен с пуканки. Министърката на туризма облеche тежък червен сукман и везана риза с широки ръкави. Пендарите ѝ блестяха като истинско злато...* (с. 151) и *Mistopředseda vlády jedné jihovýchodní země si také navlékl široké turecké kalhoty, červený pás a chundelatý kalpak, bůhví proč ozdobený zrníčky kukuřice. Ministryně turistiky si oblékla těžkou červenou soukennou sukni s živůtkem a vyšívanou košili s nabíranými rukávy. Penízky, které zdobily její kostým, se blýskaly...* (s. 107). Думата „*kalpak*“ може да бъде срещната напр. в чешката историческа литература, в определен специфичен контекст, но е с ограничена употреба. Интересни са преводаческите решения и на полски. *Wicepremier pewnego wschodniego państwa także wdział szalwary z obszyciem, czerwony pas i nałożył kudłatą futrzaną czapę, nie wiedzieć czemu ukraszony prażoną kukurydzą. Ministerka turystyki włożyła ciężki czerwony sarafan i wiązaną koszulę z szerokimi rękawami. Jej ozdobne monety błyszczały jak szczerze złoto ... Stopniowo wszyscy ministrowie zaczęli nosić stroje ludowe i posiedzenia Rady Ministrów zaczęły przypominać wieczornice* (s. 141). В анализирания пример „*потури*“ са преведени с „*szalwary*“ (шалвари). Тук откриваме известно несъответствие, защото подобно и на българския в полския „шалвари“ са широки панталони, които се носят от жени. За „*сукман*“ преводачката предлага „*sarafan*“ (сарафан),

лексема, която полските речници изрично посочват, че назовава част от облеклото на руските селянки. Няма причина тук да се прави асоциация с този вид дреха, както и с бита на руските селяни. Може би по-успешна преводаческа стратегия би било употребата на неутрална лексема, напр. „рокля“ с добавено пояснение – традиционна, фолклорна. По този начин биха се избегнали новосъздадени, но и несъществуващи конотации в изходния текст. Преводът на „пендари“ с „ozdobne monety“ (декоративни монети) е добър пример за подобна стратегия.

Преводът на обръщения също представлява преводаческо предизвикателство в романа „Времеубежище“, тъй като регистрираме обръщения, използвани в различни исторически епохи, стилизиращи речта на героите в определени хронологични граници. Обръщенията отразяват както взаимоотношения в обществената йерархия, така и възрастови разлики и лични взаимоотношения. Обръщенията спадат към лексиката от областта на межкултурната комуникация и са много важна част от етикета на общуване. При обръщенията, използвани по време на социализма, чешкият и полският превод намират точните преводни еквиваленти, които съществуват като реалии и в тези езици и функционират в езика по аналогичен начин. Това са функционални аналози, позволяващи реалия в езика на оригинала да бъде преведена с реалия в езика цел със същата функция, която е известна на реципиента: *Навсякъде се чуваше някогашното Другарю, Другарко...* (с. 208); *Odevšad bylo slyšet někdejší Soudruhu, Soudružko...* (s. 147), *Zawsząd dobiegало niegdysiejsze: towarzyszu, towarzyszko...* (s. 196). Обръщенията от по-стари епохи на чешки са преведени с функционални еквиваленти, които подпомагат архаизацията на текста: *Как си, бачо, имаш ли нужда от помощ, наведе се към мен някакъв момък. Добре съм, брате, опитам се да вляза и аз в езика, сполай ти* (с. 220): *Jsi v pořádku, strýčeku, chceš pomost, naklonil se nade mnou nějaký mladík. Nic mi není, mládenče, snažil jsem se používat správný jazyk, děkuji ti nastokrát.* (s. 155). На чешки „strýček“ е със семантика „чичко, чичо“, а „mládenec“ може да се преведе като „младеж, млад човек“. На полски обаче тази архаизация не е функционално преведена: *Jak tam, brachu, potrzebujesz pomocy? – nachylił się nade mną młody chłopak. W porządku, bracie, też próbowałem użyć tego języka, dzięki ci* (s. 206). Лексемите „бачо“ и „брате“ съзнателно архаизират текста. Полското обръщение „brachu“ (братле, братче) е стилистично маркирано като разговорно и принадлежи към съвременния нисък стил регистър, но не е архаично, затова тук се открива известна семантична непълнота при превода, при който стилистичният маркер за остарялост липсва.

Една от по-редките преводачески трансформации е транскрибирането (Влахов, Флорин 1990: 64). Като пример за такава трансформация можем да посочим думата *маршрутка (maršrutka)* в чешкия превод, която обаче не съществува на чешки и с която реципиентът не може да свърже никакъв денотат, тази дума не насочва чешкия читател към никакви фонови знания

или асоциации, следователно можем да кажем, че изборът на транскрипция в този случай не е уместно преводаческо решение: *Самолетът, с който лети, прилича на маршрутка* (с. 174) и в превода *Letadlo, kterým letím, vypadá jako maršrutka* (s. 122). Преводът на полски тук дава стилистично неутрален лексикален еквивалент – „busik“ (бус, микробус) – *Samolot, którym lece, przypomina busik* (s. 161).

Друг пример за несполучлив преводен еквивалент в чешкия превод е на словосъчетанието *българи – юнаци*. Преводачът избира като преводен еквивалент на „юнак“ думата „богатир“ (*bohatýr*). Както в български, така и в чешки контекст тази дума се свързва с героите от руските народни песни и приказки, които нямат нищо общо с българския (и дори балканския) фолклор и с неговите герои. Освен това като спортен слоган, който съдържа два компонента с еднакъв брой срички на български за по-лесно скандиране, той не е преведен с функционален еквивалент с конотация на спортен слоган, а е търсена аналогия единствено с героизъм, сила и т.н. Недоумение буди и фактът защо преводачът не използва чешката дума *junák*, която е със същата етимология като българската, освен това тя в чешки контекст притежава допълнителна спортна семантика (*Junák* е наименования на чешка скаутска организация, в която децата развиват своите физически умения и издръжливост), а по брой срички също кореспондира на оригинала. В този случай не става дума за речникова еквивалентност на българския *юнак* и чешкия *junák*, но за все пак по-голяма степен на приближаване на посланието на текста на оригинала: *Другото движение, с почти изравнени прогнозни резултати спрямо първото, е официално именувано Българи-юнаци, а фамилиарно и неофициално просто юнаците* (с. 193) и *Druhé hnutí, které má podle průzkumů stejnou šanci na výhru jako StB, se oficiálně nazývá Bulhaři-Bohatýři, familiárně a neoficiálně Bohatýři* (s. 136). За предизвикателствата към преводача, отправени именно от този израз, говори и Врина-Николов, отчитайки многопластовата му натовареност и разнообразната му функция в различни контексти: „А пък думата „юнак“, която преведох като „gaillard“, тя се отнася до редица балкански, не само български представи, като също е част от рефрен, скандиран от футболните фенове: „Българи – юнаци“ („Bulgares – gaillards“ заради ритъма и римата)“ (Врина-Николов 2024: 60). В полския превод виждаме употребена лексемата „junacy“ (юнаци), която представлява речников еквивалент на юнаци и по този начин се експлицира храброст и смелост. *Drugi ruch, z niemal identycznymi wynikami w sondażach, oficjalnie nosi nazwę Bugarzy Junacy, a kolokwialnie i nieoficjalnie: po prostu Junacy* (s. 180). Въпреки функционалния еквивалент обаче в този пример не е предаден възгласът на спортни запалнянковци, което е първата асоциация у всеки носител на езика, както и изразяване на чувството на патриотизъм при употребата му – тоест тук отсъства семантична еквивалентност. От друга страна, изборът на дума със славянски корен и формалното запазване на сричковата структура на фразата са приемливо преводаческо решение.

В заключение можем да посочим, че реалиите имат своите специфики при превода на художествена литература. Изследваните преводи доказват, че реалиите могат да бъдат преведени с помощта на различни трансформации и преводачески стратегии, ако преводачът успее в пълна степен да декодира текста на оригинала и да намери начин да предаде тези културни елементи в целевия език. Съгласни сме с твърденията на Й. Найденова, че „... трудно може да се проследи преводаческият избор за изразяване на националнообогатена лексика, когато става дума, така или иначе, за индивидуален избор и субективен творчески процес, какъвто е преводът поначало. Остава наистина съпоставката между назоваванията в изходния език и тези в превода, където проличават определени закономерности, отделни преводачески похвати и трансформации. Едва ли е възможно обаче възпроизвеждането на думи и изрази с културен компонент, на реалиите, да се затвори в определени граници и да се предпишат определени норми“ (Найденова 2012: 134).

Търсенето и изборът на функционални еквиваленти представлява буфер между процесите на декодиране на езика на оригинала и кодиране на езика цел на литературното произведение, т.е. при работа с оригиналния текст преводачът трябва адекватно да разбере текста, да го интерпретира по подходящ начин и след това да го предаде така, че съобщението да бъде адекватно предадено на читателя адресат в новия комуникативен контекст, главно запазвайки първоначалната комуникативна интенция на автора. Преводачът на чешки Д. Бернщайн доста често успява да намери функционален еквивалент на безеквивалентната лексика в българския език и по този начин преводът на „Времеубежище“ се приближава в своята поетика максимално до текста на оригинала. В превода на полски език на М. Питлак обаче реалиите често остават непознати и неразбираеми за реципиента, което до известна степен принижавя стойността на изходния текст, като от него се губят някои конотативни значения, асоциативни връзки, които често са ключ към посланията на романа и тяхното интерпретиране.

Библиография

- Влахов, Флорин 1980: Влахов, Сергей, Сидер Флорин. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные отношения. [Vlahov, Florin 1980: Vlahov, Sergey, Florin, Sider. *Neperevodimoe v perevode*. Moskva: Mezhdunarodnyye otnoshenia.]
- Влахов, Флорин 1990: Влахов, Сергей, Сидер Флорин. *Непереводимото в превода*. София: Наука и изкуство. [Vlahov, Florin 1990: Vlahov, Sergey, Florin, Sider. *Neprevodimото v prevoda*. Sofia: Nauka i izkustvo.]
- Врина-Николов 2024: Врина-Николов, Мари. Времеубежище: преводима ли е силата на въображаемото? – *Литературна мисъл*, 2024, кн. 1, с. 57 – 65. [Mari Vrina-Nikolov 2024: Vremeubezhishte: prevodima li e silata na vaobrazhaemoto? – *Literaturna misal*, 2024, кн. 1, с. 57 – 65.]

- Господинов 2020: Господинов, Георги. *Времеубежище*. Пловдив: Жанет 45, 2020. [Gospodinov, Georgi. *Vremeubezhishte*, Plovdiv: Zhanet 45, 2020.]
- Карапеткова 2016: Карапеткова, Дария. За *РРевода*. София: Колибри. [Karapetkova 2016: Karapetkova, Daria. *Za PRevoda*. Sofia: Kolibri.]
- Ликоманова 2006: Ликоманова, Искра. *Славяно-славянският превод*. София: УИ „Св. Климент Охридски“ [Likomanova, I. *Slavyano-slavyanskiyat prevod*. Sofia: UI “Sv. Kliment Ohridski“.]
- Найденова 2012: Найденова, Йонка. *Унгарските реалии в контекста на културния трансфер*. София: Изток-Запад. [Naydenova 2012: Naydenova, Yonka. *Ungarskite realii v konteksta na kulturnia transfer*. Sofia: Iztok-Zapad.]
- Ненкова 2023: Ненкова, Веселка. (Не)наложителните бележки под линия в превода на художествена литература. – *Proudy: středoevropský časopis pro vědu a literaturu, Brno, Masarykova univerzita, 1/2023*, [https://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/materialy/2023/1/nenkova_\(ne\)nalozitelnite_belezki.php](https://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/materialy/2023/1/nenkova_(ne)nalozitelnite_belezki.php) [Nenkova 2023: Veselka Nenkova. (Ne)nalozhitelnite belezhki pod linia v prevoda na hudozhestvena literatura. – *Proudy: středoevropský časopis pro vědu a literaturu, Brno, Masarykova univerzita, 1/2023*, [https://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/materialy/2023/1/nenkova_\(ne\)nalozitelnite_belezki.php](https://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/materialy/2023/1/nenkova_(ne)nalozitelnite_belezki.php)]
- Терзийска 2010: Терзийска, Катя. Лексикални трансформации при превода. – *Езиков свят (Orbis Linguarum)*, 2010, кн. 2, с. 252 – 255. [Terziyska, K. Leksikalni transformatsii pri prevoda. – *Ezikov svyat (Orbis Linguarum)*, 2010, kn. 2, s. 252 – 255.]
- Florin 1993: Florin, Sider. Realia in translation. – In: Zlateva, Palma (ed.). *Translation as Social Action. Russian and Bulgarian Perspectives*. London: Routledge, pp. 122 – 128.
- Gospodinov 2024: Gospodinov, Georgi. *Časokryt*. Překlad David Bernstein. Praha: Argo.
- Gospodinow 2023: Gospodinow, Georgi. *Schron przeciwczasowy*. Przełożyła Magdalena Pytlak. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Gromová, Hrdlička, Vilímek 2007: Gromová, Edita, Milan Hrdlička a Vítězslav Vilímek. *Antologie teorie odborného překladu: výběr z prací českých a slovenských autorů. 2, aktualizované a rozšířené vydání*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta.
- Hendrich 1986: Hendrich, Josef. *Didaktika cizích jazyků*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Hrdlička 1990: Hrdlička, Milan. К překladu tzv. bezekvivalentní slovní zásoby. – In: *Ruština v teorii a praxi č. 1*, 1990, s. 14 – 18.
- Hrdlička 2003: Hrdlička, Milan. *Literární překlad a komunikace*. Praha: ISV nakladatelství
- Jakobson 1959: Jakobson, Roman. On linguistic aspects of translation. Brower,

- Reuben Arthur (ed.). – In: *On Translation*. Cambridge Mass.: Harvard University Press (reprinted by Oxford University Press 1959), pp. 232 – 239.
- Knittlová 2010: Knittlová, Dagmar. *Překlad a překládání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Levý 1983: Levý, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Panorama.
- Lewicki 2017: Lewicki, Roman. *Zagadnienia lingwistyki przekładu*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Man 1977: Man, Oldřich. *Problémy funkční ekvivalence v překladu. Sborník přednášek odborného ruského překladu*. Sedmihorky.
- Mohanty 1994: Mohanty, Niranjana. Translation: A Symbiosis of Cultures. – In: *Teaching Translation and Interpreting 2: Insights, Aims, Visions*. C. Dollerup and A. Lindegaard (eds.). Amsterdam: John Benjamins, pp. 25 – 37.
- Nida 1964: Nida, Eugene. *Toward a Science of Translating*. Leiden: E.J. Brill.
- Steiner, Yallop 2001: Steiner, Eric, Colin Yallop. *Exploring Translation and Multilingual Text Production: Beyond Content*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Vysloužilová 2002: Vysloužilová, Eva. *Cvičebnice překladu pro rusisty I: politika, ekonomika*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Žváček 1995: Žváček, Dušan. *Kapitoly z teorie překladu*. [Díl] 1, (Odborný překlad). Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.
- Žváček 1998: Žváček, Dušan. *Úvod do teorie překladu (pro rusisty)*. 2. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.

Благодарности

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект № BG-RRP-2.004-0008-C01“.

This study is financed by the European Union-NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project № BG-RRP-2.004-0008-C01“.